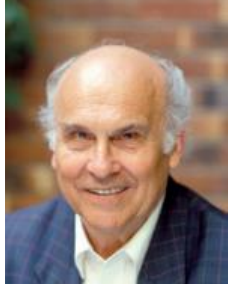

1. Temat: Człowiek zagrożeniem czy wsparciem dla natury?

	Ryszard Kapuściński (1932–2007), światowej sławy autor reportaży, prozaik. Studiował historię na Uniwersytecie Warszawskim. Jeździł do państw Afryki, Azji oraz Ameryki Środkowej jako dziennikarz, a swoje obserwacje i przemyślenia publikował w książkach (m.in. <i>Cesarz</i> , <i>Heban</i> , <i>Imperium</i>). Jego utwory cieszą się ogromną popularnością w wielu krajach.
---	--

Zanim przeczytasz

Odszukaj w dostępnych źródłach informacje dotyczące największych współczesnych katastrof ekologicznych. Jaka była w ich przypadku skala zniszczeń?

Ryszard Kapuściński

Imperium1 (fragmenty)

Samolot zatacza szeroki łuk i kiedy jego skrzydło pochyla się, widać ciągnące się w dole, zmarszczone wiatrem ławice piasku. To nowa pustynia Aral-Kum, a ściślej – dno zanikającego z powierzchni ziemi morza.

Patrząc na mapę świata, jeżeli prowadzić wzrok z zachodu na wschód, zobaczymy w południowej części kontynentu euroazjatyckiego łańcuch czterech mórz: najpierw Morze Śródziemne, które przechodzi dalej w Morze Czarne, potem, za górami Kaukazu, rozciąga się Morze Kaspijskie i wreszcie, najbardziej na wschód wysunięte, leży Morze Aralskie. [...]

Bawełnę uprawiali tu od lat. Płótno z bawełny jest lekkie i mocne, a także zdrowe, bo chłodzi ciało. Od wieków miała ona dobrą cenę, gdyż nigdy nie uprawiano jej zbyt wiele – zawsze barierą był (i jest) chroniczny w tropiku brak wody. Aby uprawiać nowe pole bawełny, trzeba by zabrać wodę ogrodowi, wyciąć lasy, wybić bydło. Ale jak i z czego wówczas żyć, co jeść? Wszyscy znają ten dylemat od tysięcy lat – w Indiach, w Chinach, w Ameryce, w Afryce. A w Moskwie? I w Moskwie znają!

Początek katastrofy przypada na lata sześćdziesiąte. Trzeba było odtąd dwóch dziesięcioleci, żeby połowę żyznych oaz Uzbekistanu zamienić w pustynię. Więc najpierw sprowadzono z całego Imperium buldożery. Rozgrzane, metalowe karaluchy rozpełzły się po piaszczystych równinach. Poczynając od brzegów Syr-darii i Amu-darii, stalowe tarany zaczęły ryc w piasku głębokie rowy i szczeliny, którymi następnie puszczono wodę z rzek. [...] Wody Syr-darii i Amu-darii, zamiast płynąć do Morza Aralskiego, były z woli człowieka trwonione po drodze, na olbrzymim dystansie ponad trzech tysięcy kilometrów rozlewane po polach, po niekończących się pustyniach. Z tego powodu spokojny i szeroki nurt obu potężnych rzek – jedyne źródła życia w tej części świata – zamiast w miarę ich biegu rosnać i ogromnieć (jak to ma w swoim zwyczaju przyroda), zaczął maleć, kurczyć się, zwężać i spłycać, aż nie dochodząc do morza, przemieniał się w słone, zatrute i rozpaczane rozlewiska, w gąbczaste i cuchnące zagony, w zdradliwe zastoiny i rzęsy, aby w końcu zapaść się pod ziemię i zniknąć ludziom z oczu.

Ta osada nazywa się Mujnak i jeszcze kilka lat temu była morskim portem rybackim. Teraz stoi w środku pustyni, morze jest stąd 60–80 kilometrów. W pobliżu osady, tam, gdzie był port, stoją na piaszczystych wydmach rdzewiejące kadłuby rybackich statków, trawlerów³, kutrów, barek i łodzi. [...]

W ciągu ostatnich dwudziestu lat Morze Aralskie, którego z Mujnaka nawet nie widać, straciło jedną trzecią swojej powierzchni i dwie trzecie pojemności. Inni obliczają, że została już tylko połowa powierzchni morza. Poziom wody spadł w tym czasie o trzynaście metrów. Pustynie, w jakie przekształciło się jego wczorajsze dno, sięgają już trzech milionów hektarów. Z tych pustyni ciągną tu wichry i burze piaskowe rocznie wyrzucają w przestrzeń siedemdziesiąt pięć milionów ton soli i trucizn pochodzących z nawozów sztucznych, naniesionych tu dawniej przez rzeki.

Smutna to osada – Mujnak. Leżała kiedyś w miejscu, gdzie piękna, życiodajna Amu-daria wpadała do Morza Aralskiego, niezwykłego morza w sercu wielkich pustyń. Dzisiaj nie ma już ani rzeki, ani morza. W osadzie wyschła zieleń, zdechły psy. Połowa ludzi wyjechała, ci, co zostali, nie mają gdzie się ruszyć. Nie pracują, bo to rybacy, a ryb nie ma. Ze 178 gatunków ryb i frutti di mare⁴ zostało już tylko 38. Zresztą do morza daleko, jak tam się dostać przez pustynię? Jeżeli nie wieje silny wiatr, ludzie siedzą na ławeczkach, oparci o odrapane i kruszące się ściany swoich lichych domków. Nie sposób dociec, z czego żyją, trudno się nawet z nimi porozumieć. To Karakałpakowie, ledwo mówią po rosyjsku, dzieci nie mówią już po rosyjsku wcale. Ci pod ścianami, jeżeli się do nich uśmiechną, zrobią się jeszcze bardziej ponurzy, a kobiety zasłonią twarz. I rzeczywiście, uśmiech wygląda tu fałszywie, śmiech zabrzmiałby jak zgrzyt zardzewiałego gwoźdźdza o szkło. Dzieci bawią się w piasku jakimś plastikowym kubelkiem bez rączki. Obdarte, chude, markotne. Nie byłem w najbliższym szpitalu, który jest po drugiej stronie morza, ale pokazali mi w Taszkencie⁵ świeży film z tego szpitala. Na tysiąc urodzonych dzieci umiera od razu sto. A te, które przeżyją? Lekarz bierze do ręki białe szkieleciki, żywe jeszcze, choć trudno się zorientować, czy żywe.

Połowa ludzi ma tu żółtaczkę. Ci, którzy mają żółtaczkę, a dostają jeszcze dyzenterii⁶, od razu umierają. Ale jak tu zachować odrobinę czystości? Na kartki na miesiąc wypada tu jeden kawałek mydła na osobę i – już bez kartek – wiadro wody dziennie.

Morze Aralskie i jego dopływy dawały utrzymanie trzem milionom ludzi. Ale losy tego morza i jego dwóch rzek wpływają na sytuację wszystkich mieszkańców tego regionu, których jest trzydzieści dwa miliony.

Wyjaśnienie trudnych słów:

- 1 Imperium tu: imperium sowieckie, ZSRR, które istniało w latach 1922–1991
- 2 Moskwa stolica ZSRR, największego państwa świata, którego częścią były kraje Azji Centralnej
- 3 trawler rodzaj rybackiego statku
- 4 frutti di Mare owoce morza, np. krewetki, małże
- 5 Taszkient (Taszkent) – stolica Uzbekistanu
- 6 dyzenteria ostra choroba zakaźna jelit (czerwonka)

Po przeczytaniu

1. Podziel tekst na części i nadaj im tytuły.
2. Co chciano osiągnąć, nawadniając pola, a do jakich skutków doprowadzono?
3. Odszukaj w tekście Kapuścińskiego porównanie dotyczące śmiechu. Wyjaśnij, jak je rozumiesz.
4. Z czym nie liczone się podczas realizacji projektu uprawy bawełny?
5. Opisz życie mieszkańców osady.
6. Jaką rolę w podanym fragmencie odgrywa opis życia mieszkańców starej rybackiej osady?
7. Co można – Twoim zdaniem – zrobić, aby pogodzić interesy i potrzeby człowieka z ochroną środowiska naturalnego? W swojej wypowiedzi odwołaj się do znanych Ci przykładów.
8. Ekologia – moda czy konieczność? Napisz rozprawkę, w której udzielisz odpowiedzi na to pytanie oraz podasz argumenty uzasadniające Twoją opinię.

Nowa wiadomość

Reportaż – tekst z pogranicza publicystyki, literatury faktu i literatury pięknej opisujący zdarzenia, których świadkiem lub uczestnikiem był autor. Reportaż może też mieć formę audycji radiowej lub filmu.

Polecenia:

1. Zapisz temat w zeszycie.
2. Zrób polecenie „Zanim przeczytasz”.
3. Przepisz do zeszytu „Nową wiadomość” i zapamiętaj ją.

2. Temat: Każdy odpowiada za krzywdę na świecie.

	Wojciech Szumowski (ur. 1961), reżyser filmów i seriali dokumentalnych, producent. Dwukrotny laureat nagrody Grand Press w kategorii reportaż telewizyjny (<i>Ocaleni</i> oraz <i>Cena marzeń Syryjczyków</i>). Pochodzi ze znanej rodziny, jego matką jest powieściopisarka Dorota Terakowska, a siostrą – reżyserka Małgorzata Szumowska.
---	---

Reżyser Wojciech Szumowski:

O tym, co dzieje się w Syrii, mam ochotę krzyczeć (fragmenty)

„Było znacznie gorzej, niż sobie mogłem wyobrazić. Głód, ubóstwo, spadające bomby”.

Tak o swoich dwóch miesiącach w syryjskim Aleppo mówi Wojciech Szumowski, reżyser z Krakowa.

Porozmawiajmy o Syrii.

O tym, co dzieje się w Syrii, mam ochotę krzyczeć, nie mówić. Krzyczeć ze złości i bezsilności, że nie mogę się przebić przez tę obojętność Zachodu. Czuję, że mam światu do opowiedzenia historię, to, co zobaczyłem w Aleppo. Ale z moim filmem *Notatki z ciemności*1 trudno się przebić, do dziś mam problemy z dystrybucją. Syria „nie kręci” świata zachodniego.

Bo mieszkańcy tego świata nawet nie bardzo wiedzą, o co w ogóle chodzi w tym konflikcie.

Orientują się może na tyle, że zaczęło się od protestów przeciw władzy prezydenta

Assada.

Zgadza się. A bez poznania nie ma współczucia. Też do 2013 roku niewiele wiedziałem. Nie interesowałem się. Wiodłem swoje spokojne życie. A później z Syrii wrócił mój znajomy, pracownik misji humanitarnych, Michał Przedlacki. Opowiedział, co tam widział. Dopiero to otworzyło mi oczy. Uznałem, że powinniśmy tam pojechać, aby nakręcić film. Byliśmy jedynymi dziennikarzami z Zachodu, którzy w tym czasie przebywali w Aleppo. Żadna agencja informacyjna nie pozwoliłaby sobie na ryzyko, by wysłać tam reporterów. Bo my dosłownie chodziliśmy w Aleppo pod bombami. [...] Raz odłamek przeleciał tuż nade mną. Nawet nie zdążyłem się wystraszyć. Tak właśnie ginie się w Syrii.

Mógł Pan nie wrócić. Po co Pan ryzykował? Z ciekawości, dla sławy, z moralnego obowiązku?

Ani z ciekawości, ani dla sławy. Czułem, że muszę opowiedzieć tę historię. Bo dopóki społeczeństwo zachodnie nie ma wiedzy, co tam się dzieje, dopóki ofiary w Syrii to dla nich tylko liczby, nic się nie zmieni. Bo polityków to nie obchodzi i obchodzić nie będzie, do czasu kiedy społeczeństwo nie będzie tego od nich wymagać. Gdy próbowałem rozmawiać z naszymi polskimi politykami o tym, co dzieje się w Syrii, nabierali wody w usta. Jakby wypili właśnie szklankę wody. [...]

Można zadać pytanie, jaki mamy obowiązek pomagać Syryjczykom.

Ano ludzki. Obowiązują nas pewne międzynarodowe prawa broniące podstawowych wartości. I jeśli te podstawowe wartości są łamane, mamy obowiązek i prawny, i moralny, aby ich bronić.

Przyjechał Pan do Syrii, do Aleppo, i co zastał?

Obraz piekła wyrastał już z opowieści Michała. Ale było dziesięć razy gorzej, niż sobie wyobrażałem. Głód, ubóstwo, spadające bomby. Całe miasto, przed rewolucją wielomilionowe, bardzo stare, kolebka naszej cywilizacji – bo kiedy my jeszcze łupaliśmy w kamieniu, oni już budowali meczety – opustoszałe. Zawalone śmieciami, których nikt nie wywozi. Kiedy z Zachodu, potajemnie, przyjechali eksperci, by pobrać stamtąd próbki, okazało się,

że istnieje tam zagrożenie epidemią dżumy.

Jacy tam są ludzie?

Tacy jak my. Tylko że żyjący według reguł swojej wiary. Przynajmniej, w przeciwieństwie do złaicyzowanych², pełnych pychy ludzi Zachodu, te reguły swojej wiary szanują. Od zamachu na World Trade Center³ powstała jakaś nienazwana, lecz precyzyjnie sterowana psychoza przed islamem. Mówiąc „muzułmanin”, myślimy „terrorysta”. I to jest absolutnie niesprawiedliwe wobec tego wielkiego świata islamu. Naukowcy wmawiają nam jakieś „zderzenie cywilizacji”. Co to za podział: muzułmanin, katolik? Czy my rozmawiamy teraz ze sobą jak katolik z katolikiem? Nie, jak człowiek z człowiekiem. [...]

Które spotkania zapamiętał Pan najbardziej?

Wiele wspańiałych i trudnych spotkań. Każde nadaje się na osobną opowieść. Proszę mieć świadomość, że ciężko mi o Syrii i Syryjczykach mówić. Bo od tego czasu zmienił się mój sposób patrzenia na świat. Ja się zmieniłem.

Nabrał Pan wstrętu do świata, zgorzkniał Pan?

Wręcz przeciwnie. W Syrii jest tak, że każde spotkanie może okazać się tym naszym ostatnim. Połowa bohaterów, którzy wystąpili w naszym filmie, już nie żyje. To uzmysłowiło mi pewną kruchość. To, że naprawdę żyjemy w cieniu śmierci. Również tu, w spokojnej Polsce – bo i tu w jednej sekundzie może nas zabraknąć, może zmiażdżyć nas ciężarówka albo dorwać rak. Tylko na co dzień sobie tego nie uświadamiamy. Więc odkąd straciłem to złudzenie nieśmiertelności, chcę żyć pełniej, lepiej. [...] Wyparowała ze mnie cała arogancja. Nauczyłem się z większą uwagą słuchać ludzi. Dostrzegać w nich dobro. Michał powtarza, że wojna wszystko wyostrza. Wyciąga z dobrych ludzi to, co dobre, a ze złych – całe okrucieństwo. I ja w tym piekle zobaczyłem, ile w ludziach jest dobra. [...]

Liczyby nie przemawiają do wyobraźni.

Dlatego trzeba mówić o Syrii, opowiadając historie ludzi, szukając porównań. Wiemy na przykład, że z powodu powstania w Syrii kraj musiało opuścić już osiem milionów osób. To tak, jakby nagle z Austrii mieli zniknąć wszyscy jej mieszkańcy. Czy zachodnia cywilizacja by na to pozwoliła?

Rozmawiała Maria Mazurek, „Gazeta Krakowska”, 12 marca 2015

Wyjaśnienie trudnych słów:

- 1 Film Szumowskiego *Notatki z ciemności* został nakręcony latem 2013 r. w oblężonym Aleppo. Opowiada o życiu i losach kilkunastu zwykłych mieszkańców ogarniętego wojną miasta, m.in. sklepikarza, duchownego, lekarza, dziennikarza, a także trzech powstańców walczących o wolność Syrii z bronią w ręku
- 2 złaicyzowanych zeświecczonych, wyrzekających się religii
- 3 World Trade Center [tęrd trejd senter] dwa bliźniacze wieżowce WTC w Nowym Jorku zostały niszczone 11 IX 2001 r. w wyniku ataku terrorystycznego przeprowadzonego przez islamską organizację Al-Kaida. Terrorysty uderzyli w budynki dwoma porwanymi samolotami pasażerskimi. Zginęło ponad 2600 osób.

Po przeczytaniu

1. Jaka była różnica między tym, co wyobrażał sobie Wojciech Szumowski na temat Syrii, a tym, co tam zobaczył?
2. Przytocz argumenty reżysera dotyczące konieczności włączenia się Zachodu w rozwiązanie konfliktu w Syrii.
3. Bohater wywiadu prezentuje dwa odmienne stanowiska wobec problemu wojny w Syrii. Która postawa jest Ci bliższa i dlaczego?
4. Wymień motywy, które zdecydowały o tym, że reporter nie pozostał obojętny wobec doświadczeń mieszkańców Aleppo.

Polecenia:

1. Zapisz temat w zeszycie.
2. Przeczytaj fragment rozmowy z podręcznika.

3. Temat: Jak prowadzić dyskusję?

Nowa wiadomość:

Dyskusja jest to rodzaj rozmowy, podczas której dochodzi do wymiany poglądów na określony temat. Uczestniczą w niej przynajmniej dwie strony, które prowadzą spór zgodnie z pewnymi regułami. Celem dyskusji jest przekonanie drugiej strony do swojego stanowiska (**tezy**) za pomocą odpowiednio dobranych **argumentów**, np.

Pan J.: W telewizji jest za dużo przemocy, to ma zły wpływ na dzieci.

Pan A.: Nie sądzę, takie filmy są nadawane po 23 i mają odpowiednie oznaczenia.

Argumentów używa się po to, by uzasadnić własne stanowisko lub by podważyć cudze twierdzenia, np. *Pan J.: Rodzice nie są w stanie dopilnować dzieci, które po kryjomu oglądają takie filmy.*

Argument skierowany przeciwko czyjemuś argumentowi to **kontrargument**, np. *Pan A.: To nie wina telewizji, lecz rodziców, którzy nie zajmują się swoimi dziećmi i nie zwracają uwagi na to, co one robią.*

Podczas dyskusji należy:

- uważnie słuchać swojego rozmówcy i starać się zrozumieć jego racje;
- zawsze krytykować argumenty, a nie samą tezę;
- nie traktować swojego stanowiska osobiście – dyskusja to rodzaj gry, a nie bitwa;
- skoncentrować się na temacie i nie dać się sprowokować.

Nieuczciwe chwytys stosowane w dyskusji:

- zmiana tematu sporu na taki, który nie odpowiada rozmówcy;
- zbytne uogólnianie – gdy wyciągnie się ogólny wniosek z wypowiedzi oponenta, łatwiej ją skrytykować;
- nieodnoszenie się do tezy, lecz wykazywanie, że rozmówca zawsze się mylił, więc myli się i tym razem;
- stosowanie pozornie prawdziwych argumentów, w których ukryty jest błąd logiczny (takie argumenty nazywa się sofizmatami);
- używanie argumentów odnoszących się bezpośrednio do oponenta – obrażanie, wyszydzanie, naśmiewanie się;
- wyprowadzenie rozmówcy z równowagi – łatwiej go wówczas zaatakować.

Polecenia:

1. Zapisz temat w zeszycie.
2. Przepisz nową wiadomość do zeszytu lub ją wklej.

4. Temat: Jak powstaje wyraz?

Tworzenie i budowa wyrazów

Nowa wiadomość:

Wyrazy utworzone od innych słów nazywamy **wyrazami pochodnymi**. Natomiast wyrazy, od których je utworzono, to **wyrazy podstawowe**.

wyraz podstawowy wyraz pochodny

suszyć → *suszarka*

jechać → *dojechać*

mądry → *mądrość*

Wyrazy pochodne powstają m.in. wtedy, gdy pojawia się potrzeba nazwania czegoś nowego. Ich znaczenie zawiera znaczenie wyrazu podstawowego oraz znaczenie dodanej części. Przykładowo, w wyrazie pochodnym *kawiarnia* występuje znaczenie wyrazu podstawowego, czyli *kawa*, oraz znaczenie części *-arnia*, która tworzy nazwy miejsc.

Wyraz pochodny składa się z:

- **tematu słowotwórczego** – części, która została przeniesiona z wyrazu podstawowego; temat słowotwórczy jest zazwyczaj wyrazem podstawowym bez końcówki fleksyjnej; mogą w nim występować oboczności;
- **formantu** – elementu różniącego wyraz pochodny od wyrazu podstawowego.

Przykłady

liczyć → *licz/ba sunąć* → *prze/sunąć stoł* → *stoł/ik* (oboczności: *o : o, ł : l'*)

ćwiczenie 1.

Od rzeczowników: *profesja, lukier, elita, grunt, konstrukcja, dyskusja* utwórz przymiotniki i uzupełnij nimi zdania w miejsca znaków zapytania. Ćwiczenie wykonaj w zeszycie.

Musimy znaleźć jakieś ? rozwiązanie.

W tym studiu nagraniowym mają ? sprzęt.

Nie każdy może się dostać do tego ? klubu.

Ta propozycja jest co najmniej ? , ma swoje plusy i minusy.

Był bardzo czytany i miał ? wiedzę z wielu dziedzin.

Restauracja mojej cioci to naprawdę ? interes.

Nowa wiadomość:

Typy formantów:

- **przedrostek** – częśćka, która występuje przed tematem słowotwórczym, np. *prze/śliczny, naj/szybszy, od/czytać, w/stać*;
- **przyrostek** – częśćka występująca po temacie słowotwórczym, np. *model/ka, państw/owy, szyb/szy, now/ość*;
- **wrostek** – częśćka występująca między dwiema częściami tematu słowotwórczego, który pochodzi z dwóch wyrazów, np. *powieści/o/pisarz, wierz/i/pięta*;
- **formant zerowy** – występuje wówczas, gdy część wyrazu została odrzucona (lub zastąpiona inną końcówką) i w związku z tym wyraz stał się inną częścią mowy, np. *dźwigać* → *dźwig/o, pracować* → *prac/a*.

Polecenia:

1. Zapisz temat w zeszycie.
2. Zapoznaj się z „Nową wiadomością”. Wklej lub przepisz do zeszytu.
3. Zrób ćw. 1.

5. Temat: Wyrazy pochodne.

Nowa wiadomość:

Wyrazy pochodne są tworzone przez **różnego typu formanty**, które niosą ze sobą pewne znaczenia. Przykładowo, w wyrazach pochodnych *malarz*, *wojownik*, *marzyciel* występują formanty:

-arz, *-nik*, *-yciel*, wskazujące na znaczenie: „osoba wykonująca jakąś czynność, zajmująca się czymś”. W połączeniu ze znaczeniem tematu słowotwórczego powstają wyrazy nazywające wykonawców czynności. Grupy wyrazów o podobnym znaczeniu słowotwórczym, które wynika z ich budowy, należą do tej samej **kategorii słowotwórczej**.

Można wyróżnić m.in. następujące kategorie słowotwórcze:

- **nazwy wykonawców czynności**, np. *wykładowca*, *pisarz*, *podroźnik*;
- **nazwy czynności**, np. *patrzenie*, *myślenie*, *bieg*;
- **nazwy urządzeń i narzędzi**, np. *suszarka*, *pilnik*, *lodowka*;
- **nazwy żeńskie**, np. *wykładowczyni*, *pisarka*, *Francuzka*;
- **nazwy miejsc**, np. *poczekalnia*, *cukiernia*, *stoisko*;
- **nazwy cech**, np. *młodość*, *głupota*, *spryt*;
- **nazwy nosicieli cech**, np. *siłacz*, *ważniak*, *skąpiec*;
- **nazwy zdrobniałe**, np. *stolik*, *krzeselko*, *tabelka*;
- **nazwy zgrubiałe**, np. *bucior*, *paluch*, *nochal*.

Ćwiczenie 1.

Uzupełnij porównania odpowiednimi przymiotnikami w stopniu wyższym. Przepisz całe zdania do zeszytu.

Nil jest ? od Amazonki.

Pałac Kultury i Nauki jest ? od kościoła Mariackiego.

Rysy są ? od Mount Everestu.

Powierzchnia Indii ? jest niż Rosji.

Liczba ludności Indii jest ? niż Rosji.

Odra jest ? od Wisły.

Polecenia:

1. Zapisz temat w zeszycie.
2. Zapoznaj się z „Nową wiadomością”. Wklej lub przepisz do zeszytu.
3. Zrób ćw. 1.